

Radosław Zenderowski, Mateusz Krycki

Public diplomacy w miastach podzielonych granicą państwową : przykład Cieszyna i Czeskiego Cieszyna (Český Těšín)

Pogranicze. Polish Borderland Studies 2/2, 206-227

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Public diplomacy w miastach podzielonych granicą państwową. Przykład Cieszyna i Czeskiego Cieszyna (Český Těšín)

Radosław Zenderowski¹, Mateusz Krycki²

Abstract:

Public diplomacy in divided cities. Study case of Cieszyn and Český Těšín. Polish Cieszyn and Czech Český Těšín as a cross-border duopolis is interesting for two reasons: (a) ongoing socio-cultural and economic reintegration processes, and (b) as a place of two strongly established national cultures (Polish and Czech). The authors suggest employing to their study and the phenomenon of transborderness at all the perspective of multidisciplinary public diplomacy theory, sometimes called as soft diplomacy. As such may be useful both in cross-border scientific analysis, as well as for local and government authorities, and other stakeholders. The authors will focus on a review of the various forms of bottom-up and top-down action, enrolling in public diplomacy in the Czech and Polish, particularly considering its cultural aspects. The activities of municipal authorities is outlined, as they are responsible for creating such favorable conditions for public diplomacy that would support the intensification of international contacts. Finally, the article is an attempt to assess the relevant projects of this „socialized” diplomacy.

Keywords:

Public diplomacy, citizen diplomacy, divided city, cross-border city, twin city, international cooperation of cities, Cieszyn, Czeski Cieszyn – Český Těšín.

Streszczenie:

Cieszyn i Czeski Cieszyn jako transgraniczne duopolis jest interesujący z dwóch względów: (a) jako przykład procesów reintegracji społeczno-kulturowej i ekonomicznej oraz (b) jako przestrzeń spotkania dwóch silnie ugruntowanych kultur narodowych (polskiej i czeskiej). Autorzy proponują, by spojrzeć nań z punktu widzenia wielodzielinowej teorii publicznej dyplomacji, określanej niekiedy jako soft diplomacy. Jako taka może być użyteczna zarówno w naukowej analizie transgraniczności, jak i dla władz lokalnych i rządowych, a także innych interesariuszy, myślących o tym, jak w owej reintegracji, jak i tworzeniu wspólnej, przyjaznej przestrzeni pomóc, dla obopólnego dobra. W ramach niniejszego opracowania autorzy skupią się na przeglądzie różnych form oddolnych i odgórnych działań, wpisujących się w dyplomację publiczną po stronie czeskiej i polskiej, uwzględniając przede wszystkim jej kulturowe aspekty. Zarysowana jest przy tym działalność władz miejskich, które powinny tworzyć dogodne warunki do prowadzenia takiej dyplomacji publicznej aby sprzyjała ona intensyfikacji międzynarodowych kontaktów. Artykuł jest wreszcie próbą oceny projektów tejże uspołecznionej dyplomacji.

Słowa kluczowe:

Dyplomacja publiczna, dyplomacja obywatelska, miasto podzielone granicą państwową, miasto transgraniczne, miasto bliźniacze, Cieszyn, Czeski Cieszyn – Český Těšín.

Link do artykułu:

http://www.pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom2/zenderowski_krycki_t2n2.pdf

Standard cytowania:

Zenderowski, R., Krycki, M. (2014). Public diplomacy w miastach podzielonych granicą państwową. Przykład Cieszyna i Czeskiego Cieszyna (Český Těšín). *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 2, nr 2, s. 206-227.

Wprowadzenie. Granica jako relikw przesłości?

Wiek XIX i XX w Europie kojarzone są z erupcją nacjonalizmów, powstawaniem i umacnianiem się nowoczesnych państw, kreowaniem tożsamości narodowych, wreszcie – z konsekwentną polityką odgradzania się od sąsiadów. W Europie od Kongresu Berlińskiego (1878) nieustannie przybywa nowych państw narodowych, a tym samym – tysiące

- 1 Prof. Radosław Zenderowski – dyrektor Instytutu Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- 2 Mgr Mateusz Krycki – doktorant w Instytucie Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, stypendysta European Network for Canadian Studies.

kilometrów granic politycznych. Można mówić o kilku „falach” państwowotwórczych. Pierwsza związana jest z wypieraniem Imperium Osmańskiego z Bałkanów (od 1830 roku do I wojny światowej) i powstaniem takich państw jak: Grecja, Serbia, Rumunia, Bułgaria i Albania. Druga fala państwowotwórcza przypada na koniec I wojny światowej i upadek dwóch imperiów wielonarodowych – Austro-Węgier i carskiej Rosji. W efekcie pojawiają się na mapie politycznej Europy takie państwa jak: Austria, Węgry, Czechosłowacja, Polska, republiki bałtyckie – Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia (nie licząc efemerycznych państwowości pojawiających się pod koniec lub po zakończeniu wojny, z reguły nie cieszących się uznaniem międzynarodowym). Trzecia fala rozpoczyna się wraz z rozpadem trzech wielonarodowych federacji: ZSRR, Jugosławii i Czecho-Słowacji. W efekcie na mapie politycznej Europy w latach 90. XX wieku pojawia się aż trzynaście nowych państw (Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Gruzja, Armenia, Azerbejdżan, Słowacja, Republika Czeska, Chorwacja, Słowenia, Serbia i Czarnogóra, Macedonia, Bośnia i Hercegowina) lub też państw, które odzyskały niepodległość (Litwa, Łotwa, Estonia). W pierwszej dekadzie XXI wieku pojawiają się jeszcze cztery nowe państwa, dwa w obszarze postjugosłowiańskim (Czarnogóra i Kosowo), dwa w obszarze postradzieckim (Abchazja i Osetia Południowa).

Niewiele wskazuje na to, by proces politycznej separacji w Europie móc uznać za zakończony. Przeciwnie, reetniczacja Europy Zachodniej wraz z coraz głośniejszymi żądaniami suwerenności jest coraz bardziej zauważalna. Już nie tylko Baskowie, Katalończycy i Szkoci roszczą sobie prawo do samodzielności politycznej (i są bliscy stworzenia własnych państw narodowych), ale także Flamandowie, Bretończycy, Galicyjczycy, Walijszczy, mieszkańcy Północnych Włoch. W ostatnich kilku latach wiele mówi się o możliwym rozpadzie Bośni i Hercegowiny, a także Ukrainy. W marcu 2014 roku na skutek nieuznanego przez społeczność międzynarodową referendum na Krymie, półwysep ten został włączony w skład Federacji Rosyjskiej. Wkrótce potem ludność kolejnych regionów Ukrainy zaczęła otwarcie deklarować wolę samostanowienia. Niewykluczone zatem, że znajdujemy się (w Europie) na progu czwartej fali państwowotwórczej.

Tymczasem wielu żyje postmodernistycznym złudzeniem stopniowego zaniku granic czy też zaniku ich politycznego znaczenia. Jedynie w latach 1870-1871 mieliśmy do czynienia z procesem odwrotnym (zjednoczenie Włoch, zjednoczenie Niemiec), wskutek którego w miejsce kilkudziesięciu państweczek na mapie Europy pojawiły się dwa duże, silne i stabilne państwa (tzw. zjednoczenie Niemiec z 1990 roku stanowi osobny przypadek). Przekształcenie Unii Europejskiej w państwo federalne o ile w ogóle wchodzi w rachubę, jest perspektywą co najmniej kilku dekad. Tymczasem obserwujemy w Europie swoisty renesans zarówno granic, jak i myślenia o granicach.

Miasta podzielone granicą państwową

Nowe granice nierzadko nabierały i nabierają złowrogięgo charakteru. W ich krajobraz wpisane były zasieki, pola minowe, pasy zaoranej ziemi, gęsto rozstawione budki wartownicze, wszechobecne tablice ostrzegające przed nielegalnym przekraczaniem. Ich pokonywanie oznaczało długotrwałe i nieprzyjemne kontrole, drobiazgowo pytania o cel i motywację podróży, pochodzenie, posiadanie lub nieposiadanie krewnych i znajomych po drugiej stronie. Przebieg tychże granic często zaskakuje tych, którzy znajdują się w ich okolicy. Granice dzielą bowiem nie tylko historyczne regiony z ich mieszkańcami posiadającymi ugruntowaną tożsamość regionalną, ale także pola uprawne, drogi, linie kolejowe, a nawet domostwa.

Szczególny przypadek stanowią granice państwowe „przecinające” miasta będące niegdyś funkcjonalną całością pod względem architektonicznym, ekonomicznym, polityczno-administracyjnym czy demograficznym. W literaturze przedmiotu określa się je mianem miast „podzielonych” (*divided cities*). Mowa o granicach, których ustanowienie oznaczało głębokie naruszenie „tkanki miejskiej”, w efekcie czego po obydwu stronach pojawiły się istotne dysfunkcje w zakresie funkcjonowania życia społeczno-ekonomicznego, a dalszy rozwój miasta miał charakter odśrodkowy (w kierunku peryferii, nie zaś w kierunku sąsiedniego miasta).

W literaturze przedmiotu funkcjonują także określenia takie jak: „miasta bliźniacze”, „miasta siostrzane”, „przygraniczne miasta podwójne” czy „miasta partnerskie”, stanowiące najszerszą kategorię, gdyż odnosi się ona także do związków miast oddalonych od siebie przestrzennie (Joanniemi i Sergunin 2009; Szalbot 2011; Jańczak 2013). Miasta „podzielone” (*divided*) stanowią jedną z trzech zasadniczych rodzajów miast „bliźniaczych” (*twin cities*), obok miast „powielonych” (*duplicated*) – powstałych wskutek powstania odpowiednika miasta już istniejącego po drugiej stronie granicy, oraz miast „połączonych” (*connected*) – powstałych wskutek tzw. sparowania miast, czyli zintegrowania dwóch różnych organizmów miejskich, położonych blisko siebie, poprzez budowę infrastruktury transportowej „przełamującej” przeszkody geograficzne (Jańczak 2013: 266). W przypadku miast podzielonych granicą, szczególną rolę odgrywają dwie cechy: **dziedzictwo jedności oraz bezpośrednia bliskość przestrzenna**. Pierwsza wiąże się z pamięcią historyczną sięgającą okresu przed podziałem, a także z pozostałościami materialnymi z okresu jedności, takimi jak architektura, infrastruktura miejska itp. Druga „manifestowana jest przestrzenną spójnością organizmów miejskich” (Jańczak 2012: 33).

Jest coś skrajnie nieludzkiego w „przecinaniu” miast granicą państwową. W zatrzymywaniu ludzi w połowie drogi na pociąg, po zakupy, na spacer, na mecz, idących w odwiedziny do rodziny, znajomych. To tak, jakby komuś zależało na sprawdzeniu, jak w tak idiotycznej sytuacji zachowywać się będą ludzie, jak urządzią sobie życie na peryferiach *mikrokosmosu*, w którym dotychczas nie istniały żadne wewnętrzne bariery i ograniczenia w zakresie przemieszczania się. Czy przyzwyczajają się do „półkuchni”, „półłazienki”, wreszcie „pół-pokoju gościnnego”?

Ten okrutny eksperyment postanowiono w XX wieku przeprowadzić w kilkudziesięciu miastach Europy. Do niedawna najbardziej wyrazistym i rezonującym na cały świat symbolem miasta podzielonego granicą był Berlin³. Granicę tę usunięto wraz ze zjednoczeniem Niemiec, choć nadal widać jej konsekwencje w architekturze, strukturze demograficznej, w kulturze. Tymczasem warto odnotować, że słynny „mur berliński” o długości nieco ponad 160 km istniał raptem... 29 lat. W Europie nadal istnieje wiele miast podzielonych granicą państwową (zob. tabela poniżej). Z drugiej jednak strony podzielone miasto stwarza wyjątkową szansę na spotkanie się w miejscu, które dwie nierzadko historycznie poróżnione strony uznają za swoje, w którym czują się u siebie. Tego typu miasta stają się w związku z tym doskonałymi „laboratoriami współpracy transgranicznej” (Jańczak 2013: 265).

3 Do znanych miast podzielonych granicą należy zaliczyć także: Jerozolimę (do 1967 roku podzieloną na część izraelską i jordańską), Rzym (w jego granicach leży Państwo Watykańskie), Nikozję (stolica Cypru podzielona na część grecką i część turecką), Moyale na granicy Etiopii i Kenii. W okresie 1938-1945 miastem podzielonym granicą była Bratysława, której zadunajska część (Petržalka, dzielnica nota bene utworzona z części austriackiej miejscowości Kittsee) jako Engerau została na mocy Układu Monachijskiego włączona w 1938 roku do III Rzeszy.

Tabela 1. Miejscowości podzielone granicą państwową w Europie Środkowo-Wschodniej

Miasto	Przynależność państwowa
Frankfurt/Oder – Słubice	Niemcy – Polska
Guben – Gubin	Niemcy – Polska
Forst/Lausitz – Zasieki	Niemcy – Polska
Görlitz – Zgorzelec	Niemcy – Polska
Bad Muskau – Łęknica	Niemcy – Polska
Kietz – Kostrzyń nad Odrą	Niemcy – Polska
Cieszyn – Český Těšín	Polska – Rep. Czeska
Zinnwald-Georgenfeld – Cinovec	Niemcy – Rep. Czeska
Gorizia – Nova Gorica	Włochy – Słowenia
Bad Radkersburg – Gornja Radgona	Austria – Słowenia
České Velenice – Gmünd	Rep. Czeska - Austria
Valga – Valka	Estonia – Łotwa
Narva – Ivangorod	Estonia – Rosja
Komárno – Komárom	Słowacja – Węgry
Küstrin-Kietz - Kostrzyn Odrz.	Niemcy – Polska
Bayrisch Eisenstein – Żelezná Ruda	Niemcy – Rep. Czeska
Slovenské Nové Mesto – Sátoraljaújhely	Słowacja – Węgry
Kosovska Mitrovica / Mitrovićë	Serbia* – Kosowo
Veľké Slemence / Мали Селменці	Słowacja – Ukraina
Nikozja – gr. Lefkosía, tur. Lefkoşa	Cypr – Turecka Rep. Północnego Cypru **

* Kontrolowana przez Serbię północna część miasta

** Państwo nieuznawane międzynarodowo

Źródło: opracowanie własne.

Cieszyn jako miasto podzielone granicą państwową

Jednym z przykładów miasta podzielonego granicą jest Cieszyn, w ramach którego od kilkunastu lat zaobserwować można szereg działań związanych z dyplomacją publiczną i obywatelską. Biorąc za przedmiot analizy to graniczne duopolis, Cieszyn-Czeski Cieszyn obok warsztatu socjologiczno-politologicznego wykorzystano także pogłębione obserwacje i własne doświadczenia. Jeden z autorów (R.Z.) urodził się tam i mieszka do dzisiaj.

Zanim jednak nastąpi analiza uspołecznionej dyplomacji zachodzącej w przestrzeni Cieszyna, warto zasygnalizować dwie kwestie w charakterze wprowadzenia. Po pierwsze – przedstawione zostaną dzieje politycznej przynależności miasta do poszczególnych organizmów państwowych, z naciskiem na XX i XXI wiek; zwłaszcza w aspekcie „pojawiania się” i „znikania” granicy państwowej lub związanych z nią obostrzeń w zakresie międzynarodowego ruchu granicznego. Po drugie, dokonane zostanie porównanie obu miast pod względem demograficznym/etnodemograficznym, społeczno-ekonomicznym oraz pod względem kapitału społeczno-kulturalnego. Informacje te są niezwykle ważne dla zrozumienia istoty i wagi podejmowanych z obu stron inicjatyw z zakresu dyplomacji publicznej.

Historia granicy i ruchu granicznego

Cieszyn – stolica Księstwa Cieszyńskiego – podzielony został decyzją przedstawicieli wielkich mocarstw w 1920 roku. Miasto wraz z regionem Śląska Cieszyńskiego *de facto* do końca XIII wieku, a *de iure* do lat 20. XIV wieku należało do Królestwa Polskiego. W roku 1291 Mieszko Cieszyński zobowiązał się udzielić pomocy czeskiemu królowi Wacławowi II w wyprawie na Polskę, a tym samym pozyskać łaskę potężnego protektora. Prawie 40 lat później (1327) jego syn Kazimierz I złożył hołd Janowi Luksemburczykowi, co oznaczało prawne włączenie Śląska Cieszyńskiego w granice Korony św. Wacława (Zahradnik i Ryczkowski 1992: 12-15). Śląsk Cieszyński przez dwa wieki pozostawał pod panowaniem królów czeskich, po czym ziemie te dostały się pod zwierzchność dynastii Habsburgów, która otrzymała w ramach lenna ziemie należące do państwa czeskiego. Stało się tak w roku 1526 na mocy układu podpisanego na początku XVI wieku między królem polskim Zygmuntem Starym a czesko-węgierskim monarchą Władysławem (obaj Jagiellonowie). Zakładał on, iż w przypadku wygaśnięcia dynastii Jagiellonów, tron czeski (do którego należał Cieszyn) oraz węgierski przypadnie Habsburgom. Z kolei w roku 1653 zakończył się kilkusetletni okres panowania w Cieszynie Piastów śląskich, co dla Śląska Cieszyńskiego oznaczało już nie zwierzchność, lecz bezpośrednie panowanie władców z monarchii austriackiej. W sumie panowanie habsburskie zaliczyć należy w historii Cieszyna do najdłuższego, bo trwającego prawie cztery wieki (trzy wieki panowania polskiego, dwa wieki władzy królów czeskich oraz cztery wieki władztwa austriackiego).

Wiek XX również wniósł swój wkład w tę statystykę (Havliček 1970: 5-7; Zahradnik 1997: 10). W roku 1920, po wojnie polsko-czeskiej z 1919 roku, doszło do wspomnianego wcześniej podziału miasta i Śląska Cieszyńskiego na dwie części – Czechosłowacji przypadła zachodnia część miasta (przemysłowe przedmieścia wraz z głównym dworcem kolejowym) i regionu (część przemysłowa), Polsce – wschodnia część miasta (historyczne jądro) oraz regionu (część rolnicza). Miasto zostało ponownie zjednoczone w wyniku zajęcia przez Polskę Zaolzia w październiku 1938 roku. Na początku II wojny światowej miasto wraz z regionem zostało wcielone bezpośrednio w granice III Rzeszy. Po zakończeniu wojny przywrócono granicę sprzed października 1938 roku i miasto ponownie „przecięto” granicą państwową przebiegającą przez środek rzeki Olzy.

Po przejściu w obu państwach władzy przez komunistów, wbrew szumnym hasłom o internacjonalistycznym sojuszu i współpracy państw socjalistycznych, granica polsko-czechosłowacka ulegała stopniowemu „uszczelnianiu” ze wszystkimi tego konsekwencjami dla mieszkańców podzielonego Cieszyna. Pierwszą umowę o współpracy władze obydwu miast zdecydowały się podpisać dopiero w... 1985 roku, w cztery lata po zawieszeniu tzw. małego ruchu granicznego (w odpowiedzi na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce). W umowie, podpisanej przez przedstawicieli partii komunistycznych obu miast oraz władz lokalnych (w tej kolejności!) zakładano, iż we współpracę zaangażowane będą nie tylko partie oraz władze, ale również związki zawodowe, organizacje społeczne, szkoły itd. – otwierano zatem szerokie możliwości korzystania z wymiany osobowej. Współpraca, którą nawiązano w omawianym okresie miała jednak wysoce koncesjonowany charakter, w pewnym sensie stanowiła ona odpowiedź na wprowadzenie drastycznych ograniczeń w transgranicznym ruchu osobowym (Durka 1986: 134-135).

Po upadku komunizmu w obu państwach, jedną z kluczowych kwestii, z perspektywy reintegracji miast podzielonych granicą państwową, była liberalizacja

transgranicznego ruchu osobowego. Był to warunek *sine qua non* jakiejkolwiek współpracy między władzami i mieszkańcami obu stron podzielonego miasta. Okazało się jednak, że na zniesienie ruchu wizowego trzeba było czekać aż do 1991 roku. Z dniem 1 marca 1991 roku władze czeskosłowackie zdecydowały o ponownym wykonywaniu konwencji o małym ruchu granicznym z 1959 roku, zerwanej jednostronnie przez rząd czeskosłowacki w 1981 r. (przekraczanie granicy na podstawie zaproszenia i dowodu osobistego lub paszportu; (d) 1991: 1). Trzy miesiące później (28 maja 1991) weszła w życie umowa o ruchu bezwizowym, znosząca konieczność posiadania zaproszenia (mark 1991: 1-2). Możliwość przekraczania granicy przez mieszkańców strefy przygranicznej wyłącznie na podstawie dowodu osobistego wprowadzono dopiero w 1996 roku⁴. Efekty liberalizacji ruchu granicznego dobrze oddają statystyki. W 1980 roku granicę przekroczyło 2.579.859 osób, zaś 10 lat później – już 4.539.673, w roku 1991 – 9.876.204, w 1992 – 17.564.865, w 1993 – 15.062.180, w 1994 – 16.563.321, w 1995 – 24.027.542, zaś w 1996 – 30.178.087, czyli przeszło dwunastokrotnie więcej aniżeli w roku 1980 (Komornicki 1999: 236-238).

W 2004 roku wraz z przystąpieniem Polski i Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej przywilej przekraczania granicy wyłącznie na podstawie dowodu osobistego rozszerzony został na wszystkich obywateli obu państw, zaś w 2007 roku wraz z przystąpieniem obu państw do tzw. Strefy Schengen – zniesiono regularną kontrolę na granicy państwowej, czyniąc ruch osobowy między obydwojema częściami miasta nieskrępowanym. Okres 2004-2007 uznać można za przełomowy z perspektywy społeczno-ekonomicznych uwarunkowań reintegracji podzielonego granicą Cieszyna. Konsekwencją przystąpienia obu państw do UE była intensyfikacja nie tylko oficjalnej współpracy pomiędzy miastami, ale także nawiązywanie szeregu różnego rodzaju relacji między mieszkańcami obydwoj stron podzielonego miasta – zakładania firm po drugiej stronie granicy czy zwykłych zakupów w reklamujących się po obu stronach granicy sklepach i punktach usługowych, posyłania dzieci do szkół (coraz częstsze zjawisko zapisywania dzieci z polskiego Cieszyna do szkoły podstawowej z polskim językiem nauczania w Czeskim Cieszynie), tworzenia różnego rodzaju stowarzyszeń polsko-czeskich.

Często zmieniająca się w XX wieku przynależność państwowa Cieszyna w praktyce oznaczała, że osoba urodzona w lewobrzeżnej części miasta w 1914 roku, która przeżyła średni okres życia w Europie Środkowej (85 lat) i zmarła w roku 1999 mieszkała w ciągu swojego życia **w sześciu państwach** nie ruszając się z miejsca [Austro-Węgry (do 1918) – Czechosłowacja (1920-1938) – Polska (1938-1939) – III Rzesza (1939-1945) – Czechosłowacja (1945-1992) – Republika Czeska (od 1993)].

Współczesna „sylwetka” Cieszyna i Czeskiego Cieszyna

Chcąc w kilku zdaniach zarysować „sylwetkę” społeczną obu miast, należy odnieść się do zróżnicowania narodowościowego Cieszyna i Czeskiego Cieszyna, jak również wskazać na podstawowe dane społeczno-ekonomiczne i administracyjne.

Według austriackiego spisu ludności z 1900 roku, Księstwo Cieszyńskie zamieszkiwało 360,7 tys. osób, z czego: 218,9 tys. Polaków (61 proc.), 85,6 tys. Czechów (24 proc.), 51,2 tys. Niemców (14 proc.) i 5,0 tys. Żydów – 1 proc. (Pitronová 1973: 74-83; Eberhardt 1996: 92). Spis powszechny przeprowadzony po czeskiej stronie miasta (po podziale) w 1921

⁴ Dz.U. 1996 Nr 46, Poz. 207; Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską o małym ruchu granicznym, BPPCz 1995 nr 4, s. 3-8.

roku informuje o 3406 Niemcach, 2427 Czechach, 526 Polakach, 674 Żydach i 96 członkach innych narodowości. W 1930 roku przewagę uzyskali Czesi – 4420, Niemców było – 3269, Polaków – 1466, Żydów – 560 (Kuča 1996: 581). W tym samym roku po polskiej stronie miasta mieszkało 9241 Polaków, 4777 Niemców oraz 1014 Żydów (Landwehr von Pragenau 1976: 104). Aktualne dane dotyczące struktury narodowościowej przedstawia zamieszczona poniżej tabela.

Tabela 2. Struktura narodowościowa Cieszyna i Czeskiego Cieszyna w latach 1988/1991-2011 (w proc.)

Rok spisu	Miasto	Deklarowana narodowość						
		polska	czeska	niemiecka	słowacka	śląska	morawska	inne
1988/91	Cieszyn	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
	Czeski Cieszyn	17	68	1	6	0	0	8
2002/01	Cieszyn	99	0	0,25	0	0,5	0	0,25
	Czeski Cieszyn	16	75	0	4	2	1	2
2011	Cieszyn	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
	Czeski Cieszyn	14	60	0	3	2	1	20

Źródło: Zahradnik, S. (1991). Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880-1991. Trzyniec: HT; Český statistický úřad (2003). Krajská reprezentace Ostrava, Sčítání lidu, domů a bytů 2001, okres Karviná, Moravskoslezský kraj. Ostrava, s. 109; Český statistický úřad (2012). Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011 Moravskoslezský kraj. Praha, s. 24; GUS (2012) Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu. Pobrano 02.04.2014, z: http://www.stat.gov.pl/gus/8185_PLK_HTML.htm.

Z przedstawionych powyżej danych etnodemograficznych wynika, że po pierwsze – struktura narodowościowa obu miast na przestrzeni czterech-pięciu pokoleń zmieniła się diametralnie: niemal zupełnie „zniknęli” przedstawiciele dwóch narodów – Żydzi i Niemcy (co jest typowe dla tej części Europy), zaś Polacy i Czesi uzyskali zdecydowaną przewagę demograficzną w „swoich” miastach. Po drugie – o ile Cieszyn jest miastem niemal zupełnie monoetnicznym, o tyle Czeski Cieszyn jest ewidentnie multietniczny, a najbardziej liczną mniejszością narodową są Polacy. Mamy zatem do czynienia z istotną asymetrią polegającą na tym, że o ile Polacy zamieszkują oba brzegi Olzy, o tyle Czesi w zasadzie tylko jej lewy (zachodni) brzeg. W praktyce oznacza to, że część kontaktów formalnie międzynarodowych pomiędzy mieszkańcami obu miast stanowią *de facto* kontakty polsko-polskie.

Obydwa miasta, będące siedzibą euroregionu „Śląsk Cieszyński – Tešínske Slezko”, znajdują się niemal w identycznej odległości od stolic swoich państw narodowych (ok. 380-390 km). Przewaga Cieszyna polega na tym, że jakkolwiek leży on na peryferiach geograficznych, o tyle należy do jednego z najlepiej rozwijających się pod względem gospodarczym i społecznym regionów kraju (Śląsk). Co więcej, jest on stolicą jednego z największych terytorialnie powiatów w kraju, a średni dochód na głowę mieszkańca sytuuje Cieszyn na 23. pozycji w gronie 268 miast powiatowych (2734,13 zł *per capita*, 2012) objętych badaniem w ramach rankingu „Pulsu Biznesu”⁵. Czeski Cieszyn leży zarówno na peryferiach geograficznych, jak i społeczno-ekonomicznych Republiki Czeskiej. Nie jest miastem powiatowym, leży w granicach województwa (*Moravskoslezský kraj*) nienależącego do czołówki najza-

5 <http://samorzady.pb.pl/3218066,45814,ranking-najbogatszych-samorzadow> (pobrano 02.04.2014).

możliwszych regionów, o ponadprzeciętnym poziomie bezrobocia (prawie 11 proc., średnia dla całego kraju – ok. 9 proc.). Poziom bezrobocia po polskiej stronie miasta jest nieco ponad dwa punkty procentowe niższy aniżeli po czeskiej, przy czym w Cieszynie jest on zdecydowanie niższy od średniej krajowej, zaś w Czeskim Cieszynie – zdecydowanie wyższy od średniej dla Rep. Czeskiej.

Tabela 3. Cieszyn i Czeski Cieszyn: geografia, ustrój, demografia, kultura, gospodarka

	Cieszyn	Czeski Cieszyn
Powierzchnia	28,61 km ²	44 km ²
Status miasta powiatowego	TAK	NIE
Liczba ludności	35.213 (2012)	25.106 (2013)
Jednolitość etniczna	TAK	NIE
Uczelnia wyższa	TAK	NIE
Teatr	TAK	TAK
Kino	TAK	TAK
Dom kultury	TAK	TAK
Muzeum	TAK	TAK
Dochód per capita	ok. 659 € (2012)	653,3 € (2012)
Poziom bezrobocia (proc.)	10,8 proc. (2012)	13,4 proc. (2012)

Źródło: <http://www.cieszyn.pl>; <http://www.uur.cz/default.asp?ID=3506> (pobrano: 02.04.2014)

Dyplomacja publiczna w mieście „podzielonym”

Cieszyn i Czeski Cieszyn jako **transgraniczne duopolis** jest interesujące z dwóch względów: (a) jako przykład dokonujących się między oboma miastami procesów reintegracji społeczno-kulturowej i ekonomicznej (skala mikro) wspieranych/kreowanych poprzez dyplomację publiczną oraz (b) jako naturalne miejsce – przestrzeń spotkania dwóch silnie ugruntowanych kultur narodowych (polskiej i czeskiej), stanowiąca swoisty „akcelerator” międzynarodowej kooperacji w skali makro. Śledząc historię podzielonego Cieszyna, analizując przy tym szereg praktyk społecznej integracji proponuje się, aby spojrzeć nań z punktu widzenia wielod dziedzinowej teorii publicznej dyplomacji, określanej niekiedy jako *soft diplomacy*⁶.

Pojęcie dyplomacji publicznej

Nie wdając się w szczegółowe rozważania dotyczące pojęcia dyplomacji publicznej (coraz bogatsza literatura przedmiotu zwalnia autorów z tego obowiązku; zob. Leonard, Stead, Smewing 2002; Melissen 2005; Snow i Taylor 2008), należy zaznaczyć, że bynajmniej nie jest to pojęcie jednoznaczne. Utożsamia się je bowiem nierzadko z propagandą, międzynarodowym PR, wojną psychologiczną czy *public affairs*. Zakres omawianego pojęcia jest przy tym szeroki i obejmuje trzy sfery: polityczną, gospodarczą i kulturową (Ziętek 2010: 67). Pojęcie dyplomacji publicznej wpisuje się przy tym w koncept *soft power*, wypracowany

6 Na marginesie warto zaznaczyć, że Cieszyn posiada bogate doświadczenia związane z dyplomacją, przy czym, o ile zasadniczym celem tradycyjnej dyplomacji po zakończeniu I i II wojny światowej było głównie dokonanie „optymalnego” podziału interesującego nas terytorium między dwa poróżnione politycznie państwa, o tyle celem dyplomacji publicznej, aktywnej od lat 90. XX wieku jest niwelowanie negatywnych konsekwencji wynikających z istnienia granicy przecinającej miasto i region.

i rozpropagowany w literaturze przedmiotu przez przedstawiciela nurtu neoliberalnego w teorii stosunków międzynarodowych Josepha S. Nye (2007).

W ramach niniejszego opracowania za punkt wyjścia przyjmuje się definicję zaproponowaną przez Benno H. Signitzera i Timothy Coombsa. Piszą oni o publicznej dyplomacji jako międzynarodowym *public relations*, które cechuje zaplanowany i zorganizowany wysiłek przedsiębiorstwa, instytucji lub rządu do ustanowienia wzajemnie korzystnych relacji z publicznością innych narodów (Signitzer i Coombs 1992: 137). Autorzy ci wskazują zarazem dwa modele publicznej dyplomacji – twardej (*tough-minded*) i miękkiej (*tender-minded*). W pierwszym przypadku, celem publicznej dyplomacji jest wpływ na postawy zagranicznych audytoriów z użyciem perswazji o charakterze jednokierunkowej propagandy. Szybkie media (*fast media*) – radio, telewizja, czasopisma i dzienniki – górują tu nad innymi formami komunikacji. Obiektywizm i prawda traktowane są jako narzędzia perswazji, a nie wartości same w sobie. Nadrzędną zasadą publicznej dyplomacji jest zgodność z krótkoterminową racją stanu. Natomiast w drugim modelu, akcent pada na komunikację kulturową, na którą składają się projekty informacyjne i wydarzenia kulturalne. Regułą nadrzędną jest realizacja kluczowych długoterminowych celów państwa, przede wszystkim tworzenie klimatu dla wzajemnego zrozumienia. Publiczna dyplomacja pełni tu głównie funkcję inicjowania i wspierania dialogu, nie skupia się na rozpowszechnianiu twardych politycznych newsów. Narzędziami są tzw. media wolne (*slow media*), takie jak: film, wystawy, nauczanie języka, wymiany akademickie i artystyczne. Zdaniem Signitzera i Coombsa ich treści są mniej perswazyjne, gdyż skupiają się na faktach i wiarygodności (Signitzer i Coombs 1992: 140).

Ponieważ tradycyjna dyplomacja publiczna związana jest z działalnością rządu i jego agend, zaś metody i narzędzia z nią związane używane są wspólnie do realizacji podobnych celów przez podmioty niepaństwowe, w literaturze używa się dla odróżnienia pojęcia „nowej dyplomacji publicznej”, w której „podmiotem i przedmiotem oddziaływania są społeczeństwa (p2p)” (Ziętek 2010: 68). Tę formę dyplomacji określa się w literaturze również mianem „dyplomacji obywatelskiej” (*citizen diplomacy*). Gwoli ścisłości należy zaznaczyć, że część badaczy wychodzi z założenia, że dyplomacja obywatelska nie jest specyficzną odmianą dyplomacji publicznej, lecz „nową, jakościowo odmienną formułą dyplomacji” stanowiącą „aktywność indywidualnych obywateli i ich zrzeszeń”, która charakteryzuje się tym, że „przełamuje monopol państwa na definiowanie celów dyplomacji, umożliwia realizację uprawnień obywatelskich w sprawach wykraczających poza sprawy wewnętrzne danego państwa, wprowadza nowe źródło finansowania aktywności dyplomatycznej ze środków prywatnych, dysponuje potencjalną zdolnością do odwrócenia wektora działań dyplomatycznych i skierowania ich w kierunku rządu własnego państwa”. Do podstawowych sfer działania dyplomacji obywatelskiej zalicza się kulturę, informację i edukację (Okrzesik i Stecyk 2009: 23-25).

Mając na uwadze kryterium form komunikacji, możemy za Geoffereyem Cowanem i Amelią Arsenault wskazać na trzy poziomy dyplomacji publicznej – monolog, dialog i współpracę (Cowan i Arsenault 2008: 10). Intencją monologu jest zakomunikowanie drugiej stronie treści zorientowanej na przedstawienie wysyłającego określony komunikat (jego państwa, regionu, miasta, społeczności itp.) w dobrym świetle. Celem dialogu jest wzajemne zrozumienie i umacnianie przekonania o korzyściach wynikających ze spotkania i rozmowy. Celem współpracy jest wspólne osiągnięcie zamierzonych celów uznawanych za wartościowe przez obydwie strony.

Równolegle warto wskazać na trzy sposoby kategoryzacji celów dyplomacji publicznej, a mianowicie na: (a) cele krótkookresowe, związane z realizacją zadania mieszczącego się w katalogu priorytetowych przedsięwzięć władz lokalnych, nierzadko drugoplanowych względem współpracy transgranicznej, (b) cele średniookresowe, polegające na budowaniu dłuższych i głębszych relacji, np. zawiązywaniu grup dyskusyjnych organizacji publicznych i niepublicznych, wspólnotach hobbystycznych, wspólnych inicjatywach obywatelskich itp., i (c) cele długookresowe: realizacja programów NGOs, INGOs i GOs dotyczących współpracy w zakresie edukacji i promocji określonych postaw, idei, ale też w zakresie budowy instytucji lub usprawniania już istniejących, które zajmują się np. pomocą społeczną, eksportem (*vide*: zrzeszenia przedsiębiorców), problemami diaspor⁷, czy też wymianą kulturalną i studencką. Zazwyczaj programowanie odbywa się z pomocą grantów rządowych; z racji większych budżetów środki realizacji są o wiele bardziej wyszukane: od kampanii reklamowej, przez *branding* korporacyjny, *product placement*, na różnorodnych „eventach” kończąc).

W dalszej części niniejszego opracowania autorzy skupią się na przeglądzie różnych form oddolnych i odgórnych działań, wpisujących się w dyplomację publiczną po stronie czeskiej i polskiej, uwzględniając przede wszystkim jej kulturowe aspekty. Zaakcentowana zostanie dominująca rola podmiotów pozarządowych, które za swoją misję, lub statutowy cel przyjmują nie tylko kreowanie pozytywnego wizerunku miasta, regionu, kraju czy konkretnej społeczności i jej kultury, ale także działanie na rzecz tworzenia i umacniania więzi między społecznościami (mieszkańcami miasta, regionu, kraju).

Zarysowana zostanie również działalność władz miejskich, które powinny stworzyć dogodne warunki do prowadzenia dyplomacji publicznej. W ostatniej, podsumowującej części podjęta zostanie próba bilansu i horyzontalnej oceny projektów tejże społecznej dyplomacji.

Przejawy dyplomacji publicznej w cieszyńskim duopolis

Poszczególne transgraniczne inicjatywy wpisujące się w dyplomację publiczną można sklasyfikować na podstawie kryterium zasięgu oddziaływania i podzielić na te o znaczeniu lokalnym (miejskim) oraz te o znaczeniu ponadlokalnym (międzynarodowym w szerokim tego słowa znaczeniu). Granica między obydwoimi rodzajami działań nie jest ostra, albowiem możliwe jest „przejście” z poziomu lokalnego znaczenia do poziomu znaczenia ponadlokalnego. W dyplomacji publicznej na pograniczu polsko-czeskim dominują inicjatywy związane z kulturą (zarówno na poziomie kultury wysokiej, jak i kultury popularnej), nie brakuje też inicjatyw o wymiarze sportowym czy religijnym.

Osobnym zagadnieniem jest działalność władz miejskich mająca na celu stworzenie dogodnych warunków do prowadzenia dyplomacji publicznej. Należy mieć tutaj na uwadze nie tylko wsparcie organizacyjno-finansowe, ale także – może nawet przede wszystkim – kreowanie przestrzeni miejskiej (architektura, infrastruktura komunikacyjna, tworzenie odpowiednich placówek) w taki sposób, aby sprzyjała ona intensyfikacji międzynarodowych kontaktów. Znaczenie przestrzeni – miejsca potencjalnych spotkań i nawiązywania kontaktów, jest niestety często ignorowane lub niedoceniane w różnego rodzaju studiach kooperacji międzynarodowej. Tymczasem, podobnie jak język, w którym

⁷ Zob. np. <http://www.conferenceofpresidents.org/about/members> (pobrano 02.04.2014).

używa się określonych słów i określonej gramatyki, jest *de facto* (nierzadko niewyrażaną wprost) manifestacją nie tylko tożsamości mówiącego, ale także woli współpracy/dialogu lub niechęci do niej/niego; tak samo określony układ architektoniczny w szerokim tego słowa znaczeniu – sprzyja wzajemnej komunikacji bądź ją utrudnia.

W przypadku Cieszyna i Czeskiego Cieszyna przez dziesięciolecia dokładano wielu starań, by miasta te rozwijały się odwrócone do siebie „plecami”. Najlepszym tego przykładem był jeszcze do niedawna sposób zagospodarowywania przestrzeni miejskiej na brzegach granicznej rzeki Olzy, czego symbolem były ławki nadrzeczne po polskiej stronie granicy z oparciem skierowanym w stronę sąsiedniego miasta. Mieszkańcy Cieszyna latami wmanewrowani byli tym samym w swoisty rytuał okazywania niechęci i braku zainteresowania mieszkańcami Czeskiego Cieszyna. Po polskiej stronie kilkanaście metrów od rzeki w ciągu ok. 1 km wybudowano po II wojnie światowej kilka wysokich budynków fabrycznych (Celma, Juwenia) przesłaniając tym samym mieszkańcom czeskiej strony miasta widok na historyczne centrum. W mieście znajdowały się do niedawna dwa jednokierunkowe przejścia graniczne (kilka lat temu na jednym z nich – Moście Wolności – przywrócono ruch dwustronny). Owa jednokierunkowość, można by rzec, również była zaprzeczeniem idei mostu jako miejsca spotkania dwóch równoprawnych partnerów. Podobnych mankamentów w układzie architektonicznym i komunikacyjnym było (i jest) wiele, ale nie im poświęcony jest ten artykuł.

Próba, trzeba dodać, w dużej mierze udaną, przewycięzenia tego stanu rzeczy jest wciąż trwająca realizacja projektu pod nazwą „Ciesz się Cieszynem – Ogród dwóch brzegów” (cz. *Těš se Těšínem – Zahrada dvou břehů*). Jest to projekt zapoczątkowany w 2006 roku, który zakładał przygotowanie wspólnej polsko-czeskiej koncepcji zagospodarowania terenów wzdłuż Olzy po obu jej stronach (na odcinku ponad 2 km). Celem koncepcji, jak czytamy w deklaracji władz miejskich, jest „likwidacja negatywnych skutków podziału miasta w 1920 roku, poprzez stworzenie nad brzegami Olzy w Cieszynie i Czeskim Cieszynie nowego centrum obu miast”⁸. Projekt zmierza do połączenia tych obszarów widokowymi ciągami pieszo-rowerowymi wzdłuż rzeki Olzy przy Alei Jana Łyska, Nábřeží Míru i ul. Przykopa, które będą przedłużeniem ścieżek rowerowych powstałych na terenach rekreacyjno-sportowych. Dotychczas zrealizowane zostały projekty, w ramach których zrewitalizowano obszary historyczne (Góra Zamkowa i Park Masaryka) i rekreacyjno-sportowe (Park „Pod Wałką” i Park Adama Sikory). Ponadto, wybudowano nowy most – kładkę dla pieszych (Most Sportowy), łączącą tereny rekreacyjne po obu stronach granicznej rzeki (na dwóch mostach – Sportowym i Przyjaźni zaznaczono linię graniczną, przypominając tym samym o istnieniu granicy w tym miejscu – tzw. redemarkacja granicy). Planowana jest rewitalizacja przestrzeni miejskiej położonej między obydwoma mostami granicznymi na odcinku ok. 700 metrów (Most Przyjaźni⁹ i Most Wolności¹⁰) włącznie z budową mostu dla

8 Zob. <http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=2879> (pobrano 02.04.2014).

9 Pierwszy most murowany zbudowano w 1781 roku, zaś żelazny o konstrukcji kratowniczej w 1891 roku. Nazwano go początkowo mostem Długim, następnie Głównym, Zamkowym, a w czasie I wojny światowej – Mostem Rzeszy. W 1939 roku most został wysadzony w powietrze przez polskie wojsko, a w 1945 – przez niemieckie. W 1953 oddano do użytku nowy żelbetonowy most, któremu nadano obowiązującą do dziś nazwę Mostu Przyjaźni (Owczarzy 2008: 40).

10 Most ten wybudowano w 1903 roku z okazji 55. rocznicy panowania cesarza Franciszka Józefa. Nazwano go wówczas Mostem Jubileuszowym. W 1918 roku zmieniono nazwę na Most przy Strzelnicy (obiekt położony po czeskiej stronie miasta). W 1970 roku w wyniku powodzi most ten został zniszczony. Odbudowany w 1974 roku otrzymał nazwę Mostu Wolności (Owczarzy 2008: 40-41).

pieszych, łączącej bezpośrednio centra (rynki) obu miast, która miałaby powstać w miejscu dawnej przeprawy dla pieszych – tzw. kładki Kametza o niezwykle interesującej historii ilustrującej dramatyczną historię podzielonego miasta¹¹.

Pewnym problemem o charakterze wizerunkowym w przypadku Czeskiego Cieszyna jest to, że jedna z głównych ulic tegoż miasta (Główna – cz. *Hlavní třída*) rozpoczynająca się u wylotu granicznego Mostu Przyjaźni, licząca sobie ok. 300 metrów, stanowi jarmarczną kombinację Las Vegas z Sajgonem. Mieszczące się przy tejże ulicy punkty handlowo-usługowe zostały niemal całkowicie przejęte z jednej strony – przez Wietnamczyków prowadzących sklepiki z przysłowiowym mydłem i powidłem lub azjatyckie jadłodajnie, z drugiej strony – przez właścicieli różnego rodzaju salonów gier. Estetyka tego miejsca, silnie kontrastująca z dbałością o każdy szczegół przestrzeni publicznej po polskiej stronie miasta, mówiąc ogólnie – pozostawia sporo do życzenia. Tymczasem jest to wizytówka miasta – pierwsza ulica, jaką widzą przyjeżdżający lub przychodzący do Republiki Czeskiej turyści.

Niezwykle ważnym w procesie wymiany kulturalnej (i w kontekście dyplomacji publicznej) wydarzeniem była odbudowa rozebranej w 1942 roku (jako mienie pożydowskie) przez władze niemieckie Kawiarni „Avion” przylegającej do Mostu „Przyjaźni” (od strony czeskiej). Powstała w 1933 roku Kavana „Avion” łączyła w sobie funkcje ośrodka życia kulturalnego oraz swoistego „obserwatorium przemysłowego”, gdzie obok artystów zasiadali lokalni „mafiozi”, którzy z tarasu widokowego bacznie obserwowali zatrudnionych szmuglerów, pilnując, czy wszystko idzie zgodnie z planem (Spyra 2000). Odbudowana w 2010 roku kawiarnia pełni funkcję prężnie działającego czesko-polskiego ośrodka kulturalnego (o czym będzie mowa w dalszej części).

Niestety niewiele udało się zrobić w kwestii przywrócenia istniejącej niegdyś wspólnej dla obu części miasta komunikacji publicznej. W roku 1911 zainaugurowano działalność jednej z najkrótszych w CK Monarchii (1793 metrów) linii tramwajowej łączącej główny dworzec kolejowy (znajdujący się obecnie po stronie czeskiej) z ul. Bielską i Rynkiem po polskiej stronie miasta. Funkcjonowała ona do roku 1921, gdyż po ustanowieniu granicy „intensywne kontrole na moście granicznym (prócz pasażerów sprawdzano także wnętrze wozu oraz podwozie) uniemożliwiały płynną komunikację” (torowisko i trakcję rozebrano w roku 1923; w 90. rocznicę rozbiórki w płytę cieszyńskiego rynku wmurowano pomnik w postaci fragmentu oryginalnych szyn; AK 2013). Dopiero w 1995 roku udało się ustanowić stałe połączenie kolejowe łączące dworce po obu stronach Olzy, jednak i ono zostało w grudniu 2009 roku zlikwidowane.

Kończąc wątek architektoniczno-infrastrukturalny nie można nie wspomnieć o czymś, co tylko z pozoru nie ma związku z dyplomacją publiczną. Chodzi mianowicie o rewitalizację i budowę nowych **placów zabaw dla dzieci**, usytuowanych w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki granicznej. Na odcinku „Ogrodu dwóch brzegów” po czeskiej stronie znajdują się cztery place zabaw, po polskiej stronie zaledwie dwa (co *nota bene* świetnie

11 Tzw. kładka Kametza (od nazwiska słynnego cieszyńskiego architekta) wybudowana została pod koniec XIX wieku. W latach II wojny światowej w miejscu rozebranej, a wcześniej zamkniętej (po podziale miasta) w 1927 r. kładki zbudowano drewniany most saperski. W 1952 r. most ten został zamknięty dla ruchu z powodu złego stanu technicznego. W 1956 r. uległ zniszczeniu podczas powodzi. Odbudowany w 1970 r. przez Armię Czechosłowacką służył potrzebom małego ruchu granicznego aż do momentu wprowadzenia stanu wojennego w Polsce (1981). Ostatecznie rozebrany został z inicjatywy czeskiej strony wiosną 1982 r. W roku 2003 pojawiła się koncepcja odbudowy. Inwestycja miała być finansowana z funduszy europejskich, a zaprojektowanie kładki zlecono francuskiemu awangardowemu architektowi Françoise Roche, jednak do budowy kładki nie doszło. (Owczarzy 2008: 41).

odzwierciedla stosunek do polityki prorodzinnej w obu państwach). Stanowią one naturalne miejsce spotkań i rozmów nie tylko dzieci, ale także ich opiekunów (dzieci i ich sprawy jako pretekst do rozmowy). Momentami zdumiewa wielojęzyczny gwar (polski, czeski, słowacki, węgierski, romski, wietnamski¹²) jakże charakterystyczny dla tych właśnie miejsc.

Warto także odnotować coraz większe zainteresowanie polskich rodziców edukacją swoich dzieci w szkole podstawowej z polskim językiem nauczania w Czeskim Cieszynie (ul. Havlíčkova). W obecnych klasach pierwszych odsetek dzieci z polskiej i czeskiej strony miasta jest podobny. Znamienny jest natomiast przyrost liczby chętnych. Do roku szkolnego 2007/2008 nie uczęszczał do wspomnianej szkoły żaden uczeń zameldowany w Polsce. W latach następnych sytuacja przedstawiała się następująco: 2008/09 – 3 uczniów z Polski; 2009/10 – 2; 2010/11 – 0; 2011/12 – 6; 2012/13 – 11; 2013/14 – 20. W sumie w roku szkolnym 2013/14 uczęszczało 41 uczniów zameldowanych w Polsce¹³.

W obu miastach organizowanych jest szereg przedsięwzięć o charakterze kulturalnym, które wpisują się w koncept dyplomacji publicznej. Jak wskazano, można je podzielić na wydarzenia o charakterze lokalnym i ponadlokalnym. Przybliżmy kilka znaczących przykładów.

Inicjatywy lokalne/regionalne

Do inicjatyw o charakterze lokalnym należy w pierwszym rzędzie organizowane corocznie od 1990 roku Święto Trzech Braci (cz. *Svátek tří bratří*). Jest to impreza o charakterze głównie „ludycznym” (masowym), mająca na celu integrację społeczno-kulturalną mieszkańców obu części miasta. Uroczystości inauguruje pochód władz miejskich z mieszkańcami w stronę mostu granicznego (Most Przyjaźni), gdzie ma miejsce spotkanie przy tradycyjnym cieszyńskim strudlu. Po obydwu stronach miasta odbywa się wówczas przez trzy dni szereg imprez o charakterze kulturalnym, oświatowym i sportowym. Dominującym elementem są koncerty gwiazd muzyki pop/rock. Wyraźnie widać jednak, że poza wspólnym początkiem (spotkanie na moście) imprezy w obu miastach mają charakter paralelny, to znaczy w tych organizowanych po stronie czeskiej uczestniczą głównie mieszkańcy Czeskiego Cieszyna, a w tych organizowanych w Cieszynie – głównie Polacy (podobnie jest np. z osobnym świętowaniem Nowego Roku, przy czym w tym przypadku dochodzi rywalizacja na okazałość pokazu sztucznych ogni; por. Grzesiczak 2014: 41). Ponadto, widoczna jest asymetria przejawiająca się w znacznie większej liczbie imprez kulturalnych i sportowych organizowanych po polskiej stronie miasta. Mimo, że wydarzenie to ma charakter cykliczny i organizowane jest od ponad dwudziestu lat – nie posiada ono swojej stałej strony internetowej (ani polskiej, ani czeskiej) dokumentującej historię Święta Trzech Braci. Jest to o tyle dziwne, że jest to jedna z pierwszych inicjatyw zmierzających do społeczno-kulturalnej reintegracji podzielonego miasta.

Lokalny charakter przypisać należy także inicjatywie o nazwie „Transgraniczny Parlament Młodzieży” (TPM). Ideą przyświecającą jej twórcom jest „współtworzenie miasta i dialog międzypokoleniowy” na pograniczu polsko-czeskim. Młodzież ze szkół

12 O ile polska strona miasta jest jednolita etnicznie, o tyle część czeska jest zróżnicowana pod tym względem. Mieszkają tam bowiem obok Czechów i Polaków, stanowiących na ogół ludność rdzenną, imigranci z okresu po II wojnie światowej, głównie ze Słowacji (Słowacy, Romowie i przesiedlani często pod przymusem Węgrzy) oraz z Wietnamu.

13 Informacja otrzymana drogą mailową od wicedyrektor szkoły, p. Anny Richter (03.04.2014).

ponadgimnazjalnych z polskiej i czeskiej strony miasta wydelegowała swoich reprezentantów (TPM), by „wspólnie z dorosłymi i władzami miast współpracować i współtworzyć Cieszyn”. Inicjatorem zwołania wspólnego spotkania władz miasta z młodzieżą było Transgraniczne Centrum Wolontariatu w Cieszynie¹⁴. W omawianym przypadku również mimo „szumnego” określenia „transgraniczny” użytego w nazwie zarówno „parlamentu”, jak i „centrum wolontariatu”, w sieci internetowej brakuje nie tylko osobnej polsko-czeskiej strony internetowej, ale także istotniejszych informacji o działalności zwłaszcza czeskich partnerów. Uwaga ta jest o tyle zasadna, że istotne społecznie projekty z reguły posiadają swoje strony internetowe lub są „afiliowane” do innych stron, na których można znaleźć informacje na ich temat.

Na uwagę – jeśli chodzi o inicjatywy o zasięgu lokalnym/regionalnym – zasługują także polsko-czeskie uroczystości odpustowe ku czci św. Melchiora Grodzieckiego. Procesje z relikwiami patrona Cieszyna w obecności biskupów obydwu diecezji (bielsko-żywieckiej i ostrawsko-opawskiej) odbywają się corocznie od 1995 roku, przy czym w jednym roku rozpoczynają się w kościele św. Marii Magdaleny w Cieszynie i kończą w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Czeskim Cieszynie, w kolejnym roku trasa miejskiej pielgrzymki przebiega w odwrotnym kierunku. W 2000 roku wzięło w niej udział ok. 3 tys. osób, z czego ok. 2 tys. ze strony polskiej i 1 tys. ze strony czeskiej (Rusek 2002: 116). Pielgrzymki te stanowią kontynuację przerwanej w czasach komunistycznych tradycji. „W 1905 r. ulicami miasta, które stanowiło jedną położoną po obu stronach Olzy parafię, z kościoła Serca Pana Jezusa do parafialnej świątyni pw. św. Marii Magdaleny wyruszyła po raz pierwszy procesja ku czci św. Melchiora. Szli w niej wówczas zgodnie pielgrzymi ze Śląska Cieszyńskiego, Polacy, Czesi, Niemcy, byli też Słowacy”¹⁵.

Odczuwalny jest brak polsko-czeskich (transgranicznych) mediów w postaci prasy i radia. Trudno też zauważyć, by lokalna prasa, radio czy portale internetowe w szczególności interesowały się życiem po drugiej stronie granicy (o ile w danym czasie nie wymusza tego udział w jakimś projekcie finansowanym np. ze środków unijnych). Jeśli już, zdecydowanie w większym zakresie sprawami sąsiadów interesują się media z polskiej strony, choć w dużej mierze koncentrują one swoją uwagę na sprawach polskiej mniejszości na Zaolziu. Inicjatywy takie jak ukazujące się w latach 2000-2004 czasopismo „Znad Olzy”, zajmujące się wspólnymi sprawami obu miast i podzielonego regionu, jak do tej pory miały charakter efemeryczny, a ich zasięg oddziaływania był znikomy. Po czeskiej stronie zainteresowanie sprawami polskimi wykazują głównie media reprezentujące miejscową mniejszość polską.

14 Członkowie Parlamentu Młodzieży wybrani zostali na podstawie specjalnie opracowanych badań, wśród uczniów w cieszyńskich szkołach. Krzysztof Kula, który ma 17 lat, po wielu godzinach pracy wypracował współczynnik LLS (*local leadership skills* - lokalne umiejętności przywódcze) i stanął na czele zespołu badawczego. Uczniowie w swoich klasach wypełniali ankiety, gdzie wskazywali osoby o kompetencjach społecznych i cechach lidera. Następnie poszukiwano osób o zdolnościach przywódczych, altruistów i osoby o „wrażliwości transgranicznej” (Kaczmarczyk 2013).

15 A. Świeży-Sobel, Świąty ponad granicami. Pobrano 02.04.2014, z: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/swieci/s_melchior_grodziecki.html. Po polskiej stronie dominują wyznawcy religii rzymskokatolickiej (ok. 22 tys.), protestanci stanowią natomiast liczącą się mniejszość (ok. 6 tys.). Po stronie czeskiej warto zwrócić uwagę na aktywną działalność Śląskiego Kościoła Ewangelickiego Augsburgskiego Wyznania, co jest dość nietypowe jak na Republikę Czeską, w której dominują ateści i bezwyznaniowcy, a najbardziej aktywnym kościołem jest Kościół rzymsko-katolicki. Obecnie, w odróżnieniu do okresu sprzed II wojny światowej dominują w nim Czesi (62 proc. w 1991 roku). Obydwa kościoły działające na Zaolziu są z zasady dwunarodowe (zob. Pałka 2007; Rusek 2002).

Na interesujące przejawy dyplomacji obywatelskiej w cieszyńskim duopolis wskazują realizatorzy filmu dokumentalnego pt. „*Hranice bez hranic – Przez granice*” *Cieszyn i Český Těšín*¹⁶ zrealizowanego w 2012 roku we współpracy dwóch ośrodków TVP Wrocław i ČT Ostrava. Utrzymana w nieco sielankowo-idyllicznym tonie narracja opowiada o współczesnym życiu społecznym miasta, podkreślając zarówno jego **polsko-czeską, jak i śląską tożsamość**. Śląskość jest tu wyniesiona do rangi naturalnego łącznika. W ponad 20-minutowym filmie wyraźnie widać, że ciężar narracji zdecydowanie spoczywa na polskiej stronie miasta. Autorzy filmu poza wspomnianymi już w niniejszym artykule wątkami, pokazują m.in. przykład Czecha zafascynowanego polskimi tradycjami militarnymi i należącego do polskich grup rekonstrukcyjnych.

W rzeczonym filmie podjęty jest także często niedoceniany wątek dyplomacji obywatelskiej związanej z życiem kulinarnym – w tym względzie podkreśla się ponad 60-letnią tradycję kanapkową. Kanapki warzywne lub śledziowe produkowane są przez cieszyńską PSS Społem i sprzedawane w kilku punktach w mieście (Waliszewska 2010). Cieszą się ogromną popularnością zarówno wśród mieszkańców obu miast, jak i turystów (sprzedaż na poziomie 4-6 tys. sztuk dziennie!), istotnie ograniczając w mieście wpływy „przemysłu fastfoodowego”.

Być może w trosce o nienaruszenie narodowego tabu, nie wspomina się natomiast, że z roku na rok Czesi chętniej odwiedzają polskie bary i restauracje, zamawiając do obiadu lub niezależnie od posiłku polskie piwo, co jeszcze nie tak dawno niemal powszechnie uznawano za rodzaj zdrady narodowej (po części ma to związek z tym, że w odróżnieniu od lat 90. ubiegłego wieku cena piwa po polskiej stronie w wielu barach jest korzystniejsza). Co „gorsza”, część Czechów polubiła smak grzanego piwa, co z perspektywy wielowiekowej tradycji czeskiego browarnictwa jest prawie zbrodnią i skutkuje niemalże automatycznym wykluczeniem ze wspólnoty narodowej. Z drugiej strony, można mówić o rosnącej wśród Polaków popularności morawskiego wina, rozlewanego z beczek w kilku miejscach Czeskiego Cieszyna. Nie trzeba chyba tłumaczyć, że alkohol – zwłaszcza wspólnie spożywany – stanowi istotny czynnik ułatwiający kontakty międzyludzkie, zwłaszcza w świecie słowiańskim.

Bardzo dużym zainteresowaniem wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna cieszą się cieszyńskie kawiarnie i ciastkarnie oferujące w powszechnej opinii delicje o bardziej wysublimowanym smaku niż czeskie (podobnie jak w przypadku innych wyrobów spożywczych, zwłaszcza wędlin; w Polsce – w odróżnieniu do Czechosłowacji nie znacjonalizowano i nie umasowiono produkcji spożywczej, pozostawiając dużą jej część w gestii prywatnych wytwórców, którzy bazowali na tradycyjnych recepturach). Z kolei czeskie restauracje oferujące tradycyjne dania kuchni czeskiej cieszą się przede wszystkim zainteresowaniem ze strony polskich turystów, w większości spoza Śląska Cieszyńskiego.

Inicjatywy ponadlokalne

Palmę pierwszeństwa w polsko-czeskiej dyplomacji publicznej, której zasadniczą część aktywności ma miejsce w Cieszynie i Czeskim Cieszynie należy bez wątpienia przyznać Międzynarodowemu Festiwalowi Teatralnemu „Na Granicy”/„Bez Granic” – *Mezinárodní divadelní festival „Na hranici”/„Bez hranic*” (zmiana nazwy nastąpiła w roku

¹⁶ Zob. https://www.youtube.com/watch?v=2PL_TNIIIFI (pobrano 02.04.2014).

2004). Jest to coroczna impreza zapoczątkowana w roku 1990 przez Solidarność Polsko-Czesko-Słowacką. W tymże roku uznano bilety na spektakle jako równoważne oficjalnym zaproszeniom, co w praktyce umożliwiło uczestnikom przekraczanie granicy. W ramach poszczególnych edycji występują grupy teatralne z Polski, Republiki Czeskiej, Słowacji oraz Węgier, rywalizując o główną nagrodę Festiwalu – *Złamany Szlaban/Zlomená závora*. Festiwal – pisze M. Pindór – pozostaje wierny „wypracowanym na początku lat 90. ub. wieku trzem podstawowym kryteriom doboru spektakli: artystycznemu, reprezentatywności i ‘graniczności’”. To ostatnie kryterium „zdecydowało o pojawieniu się na festiwalowym afiszu zespołów działających na stykach lub obrzeżach kultur, teatrów enklaw kulturowych, scen działających na emigracji, czy grup międzynarodowych” (Pindór 2009: 78). Jest to także okazja do spotkania i wymiany doświadczeń między ludźmi związanymi z działalnością teatralną w ww. państwach. Niestety, mimo że Festiwal stał się już niewątpliwie instytucją i wyraźnie wpisuje się w polsko-czesko-słowacką współpracę kulturalną – nie posiada on swojej stałej strony internetowej (w językach festiwalowych), umożliwiającej przegląd dotychczasowego dorobku.

Podobny charakter posiada Przegląd Filmowy „Kino na granicy” – *Filmová přehlídka „Kino na hranici”*, który w 2014 roku na przełomie kwietnia i maja będzie miał już 16. edycję. W ramach festiwalu prezentowany jest dorobek kinematografii polskiej i czeskiej, ale także słowackiej i węgierskiej (kontekst wyszehradzki). Publiczność stanowią głównie „studenci kierunków filmoznawczych, kulturoznawczych i filologicznych oraz ich wykładowcy, a także młodzież szkolna” (Gil 2009: 92). Zdaniem Łukasza Grzesiczaka, rzeczony Przegląd Filmowy uczynił dla stosunków polsko-czeskich i walki z negatywnymi stereotypami oraz uprzedzeniami tyle, „co ‘The Clash’ dla historii punk rocka” (Grzesiczak 2014: 40). Podobnie jak w przypadku wcześniej wspomnianego festiwalu, jest to także okazja do spotkania z reżyserami i aktorami, wzajemnej wymiany doświadczeń. Nawiązywane są kontakty biznesowe producentów i dystrybutorów filmowych. Maciej Gil pisze, że „to jeden z tych celów organizacji imprezy, które nie były znane od zarania, ale pojawiły się w miarę rozwoju, niejako przypadkiem, samoistnie, ale zostały rozpoznane i skwapliwie podtrzymane przez organizatorów”. Dodaje także, że „są już filmy, których droga na polskie czy czeskie ekrany rozpoczęła się właśnie w Cieszynie, po przejściu pomyślnych testów na tutejszej publiczności, a kto wie, może niedługo powstaną dzieła w koprodukcji powstałej przy wsparciu, a nawet z inspiracji ‘Kina na Granicy?’” (Gil 2009: 92). Niestety także i w tym przypadku brak jest strony internetowej dokumentującej dorobek festiwalu w językach partnerów. Ponadto zamieszczone na oficjalnej stronie Przeglądu Filmowego 2014 opinie uczestników (w zasadzie tylko przedstawicieli mediów) ograniczają się wyłącznie do przedstawicieli polskiej strony¹⁷.

Inicjatorem i koordynatorem obu wspomnianych wyżej festiwali jest wspomniana już Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka/*Polsko-česko-slovenská solidarita*, powstała w latach 80. XX wieku. Od prawie trzech dekad stanowi ona forum spotkania i dialogu przedstawicieli trzech środkowoeuropejskich narodów, przy czym jej lokalny oddział – SPCzS na Podbeskidziu i Śląsku Cieszyńskim powstał i funkcjonuje „w specyficznych warunkach, zupełnie odmiennych od tych, w jakich działały główne ośrodki w Polsce: Wrocław i Warszawa. W dużych miastach – piszą Małgorzata Kaute i Janusz

17 Zob.: http://archiwum.kinonagranicy.pl/index.php?str=historia_napisalions&lang=pl (pobrano 10.12.2014).

Okrzesik – oparciem była silna opozycja i środowiska akademickie, a relacje polsko-czeskie nie były obciążone żadnymi resentymentami zakorzenionymi w odmiennej pamięci historycznej. Nie istniały też żadne realne konflikty społeczne, które angażowałyby opinię publiczną. Zdecydowanie inne nastroje panowały na pograniczu polsko-czeskim na Śląsku Cieszyńskim (Mielczarek-Żejmo 2005: 120). Stosunki polsko-czeskie „(...) stanowiły mieszaninę etnicznej i kulturowej niechęci, historycznych pretensji, a nawet terytorialnych roszczeń oraz realnych konfliktów społecznych i ekonomicznych. (...) Wciąż żywa była pamięć o wojnie polsko-czeskiej w 1919 roku, okraszona opowieściami o okrucieństwie czeskiej armii wobec jeńców; czeskie poczucie krzywdy po aneksji Zaolzia w 1938 roku; polityka czechizacji zaolziańskich Polaków i druga strona tego zjawiska – skomunizowanie organizacji polskich w CSRS, twardo – nawet po aksamitnej rewolucji – broniących komunistycznego *status quo*; polski wstyd i czeski ból po udziale wojsk polskich w stłumieniu praskiej wiosny. Narastający konflikt ekologiczny i ekonomiczny o budowę gigantycznej koksowni w Stonawie” (Kaute i Okrzesik 2009: 8).

Poza wspomnianymi powyżej festiwalami warto pamiętać, że działacze SPCzS z obu stron granicy po 1989 roku brali aktywny udział w protestach przeciwko uruchomieniu koksowni w Stonawie (Zaolzie), uniemożliwiając przedstawienie go w charakterze sporu polsko-czeskiego. Jednym z najważniejszych postulatów politycznych tego okresu ze strony SPCzS było przywrócenie małego ruchu granicznego, który, zdaniem przedstawicieli Solidarności, był warunkiem koniecznym faktycznego zbliżenia polsko-czeskiego. Istotną rolę SPCzS odegrała w kwestii włączania Polaków zaolziańskich w proces przemian politycznych w Czechosłowacji. Było to o tyle ważne, że „Organizacje mniejszości polskiej, działając w narzuconych przez poprzedni ustrój warunkach, były ostoją dla wielu działaczy komunistycznych, którzy – czując się zagrożeni przez ‘aksamitną rewolucję’ i zmiany polityczne – próbowali się posługiwać kartą nacjonalistyczną”. Widząc niebezpieczeństwo skonfliktowania się przedstawicieli mniejszości polskiej z nowymi władzami (jak miało to choćby miejsce na Litwie), nawiązywano kontakty z niekomunistycznymi przedstawicielami Polaków zaolziańskich, dzięki czemu ostatecznie Forum Obywatelskie zadeklarowało poparcie dla postulatów polskiej mniejszości, a dwóch nowych liderów Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego wystartowało w wyborach z list FO (Okrzesik 2009: 41-52). Te stwierdzenia należałoby jednak w znaczący sposób zrelatywizować, albowiem po pierwsze – polscy działacze komunistyczni na Zaolziu nie cieszyli się już poparciem rozpadającej się partii komunistycznej, ani też nie mieli istotnego poparcia wśród swoich rodaków. Zbytним uproszczeniem jest też quasi-gnostycki obraz lokalnych działaczy polskich zorganizowanych w dwa przeciwstawne obozy – prokomunistyczny PZKO i niezależny prodemokratyczny obóz (ten drugi nie istniał na płaszczyźnie instytucjonalnej).

Kolejną inicjatywę polsko-czeską (a raczej czesko-polską) o charakterze ponadlokalnym stanowi Polsko-Czeski Salon Dyskusyjny/*Česko-polský salon*, z podtytułem: *Bez stereotypów. Czesi i Polacy o sobie nawzajem*. Cykl salonów zainaugurowała w marcu 2013 roku rozmowa czeskiego pieśniarza i poety Jaromíra Nohavicy i ks. Zbigniewa Czendlika (znanego dzięki częstym występom w czeskich mediach duchownego pracującego w Republice Czeskiej) na temat: *Czeski ateizm i polski katolicyzm*. Organizatorzy: Biblioteka Miejska w Czeskim Cieszynie i jej oddział – czytelnia i kawiarnia AVION|NOIVA oraz Zamek Cieszyn deklarują: „Pomimo że Republika Czeska i Polska wspólnie wstąpiły do strefy Schengen, a przejścia graniczne zostały zniesione, ciągle jesteśmy świadkami granic istniejących w mentalności ludzi. Uświadamiamy sobie, że czesko-polskie bariery nie

znikną za pomocą niniejszego projektu, ale ufamy, że czesko-polskie salony dyskusyjne pomogą zobaczyć naszych najbliższych sąsiadów w trochę innym świetle, bez stereotypów”. Towarzyszą temu dwa motto:

*Dwie zróżnicowane, a jednak bardzo bliskie kultury
Dwa suwerenne narody ze wspólnymi korzeniami
Dwa państwa z przenikającymi się wydarzeniami historycznymi
Od stuleci obie nacje łączą czechofile i polonofile;*

i:

*Polacy i Czesi
Dwa państwa, których dzieje często się przenikały
Dwa suwerenne narody
o wspólnych, legendarnych korzeniach
Dwie zróżnicowane, a jednak bardzo bliskie kultury¹⁸.*

Niestety także i ta inicjatywa nie posiada swojej osobnej strony internetowej dokumentującej dorobek wspomnianych spotkań. Spotkania w ramach Salonu gromadzą za każdym razem kilkadziesiąt osób, przeważnie z czeskiej strony miasta (Polaków i Czechów). Warto jednocześnie zauważyć, że sala często wypełniona jest słuchaczami, mimo że organizatorzy pobierają opłatę wejściową w kwocie 95 Kč, tj. 15-16 zł.

Nie do przecenienia wydaje się działalność instytucji o nazwie Zamek Cieszyn. Ośrodek Badań i Dokumentacji nad Kulturą Materialną i Wzornictwem. Zamek, którego siedziba mieści się ok. 200 metrów od granicy, powstał w 2005 roku jako jednostka budżetowa gminy Cieszyn, początkowo nosząc nazwę: Śląski Zamek Sztuki i Przedsiębiorczości. Aktywność tej instytucji przejawia się w trzech wymiarach: wzornictwa (*design*), przedsiębiorczości i turystyki. W ich ramach prowadzona jest współpraca z podmiotami z Republiki Czeskiej oraz innych państw regionu¹⁹.

Podsumowanie

Chcąc sformułować na zakończenie kilka wniosków, warto przede wszystkim zwrócić uwagę na zauważalną i bardzo wyraźną asymetrię w stosunkach polsko-czeskich jeśli chodzi o aktywność w zakresie dyplomacji publicznej, a zwłaszcza – dyplomacji obywatelskiej. Zdecydowana większość inicjatyw, których adresatem są mieszkańcy sąsiedniego (zagranicznego) miasta lub państwa, a także inicjatyw, w które włączani są partnerzy zagraniczni jako współorganizatorzy, stanowią przedsięwzięcia skonceptualizowane i wprowadzone w życie przez stronę polską. Wspomniana dysproporcja jest jeszcze większa, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że oficjalnie **zadeklarowana współpraca polsko-czeska ma nierzadko *de facto* charakter współpracy polsko-polskiej**. Jest tak po części dlatego, że partnerami „czeski” dla polskich podmiotów są nierzadko mieszkający na Zaolziu

18 Bez stereotypów. Czesi i Polacy o sobie nawzajem, <http://www.zamekcieszyn.pl/pl/artukul/bez-stereotypow-czesi-ii-polacy-oi-sobie-nawzajem-502> (02.04.2014).

19 Zob. <http://www.zamekcieszyn.pl/pl> (pobrano 02.04.2014).

Polacy, którzy – w różnego rodzaju programach finansowych i grantowych traktowani są jako Czesi (na podstawie posiadanego obywatelstwa). Taka współpraca „międzynarodowa” dla organizatorów ma wiele zalet, takich jak choćby brak bariery językowej czy lepsza znajomość partnerów (są to nierzadko członkowie rodzin podzielonych granicą). Z drugiej jednak strony pewna „ospałość” czeskich partnerów zachęca do przyjęcia takowej postawy. Problem ten jest wszakże dostrzegany przez obydwie strony, stąd też część polskich podmiotów stara się o pozyskanie czeskich partnerów zamiast „drogi na skrót”, angażując do współpracy przedstawicieli Polaków zaolziańskich. Nie zmienia to jednak faktu, że zaolziańscy Czesi przejawiają dużo mniejsze zainteresowanie aktywnym uczestnictwem w projektach z zakresu dyplomacji publicznej i obywatelskiej.

Po drugie, niektóre inicjatywy, które przynależą do dyplomacji publicznej mają charakter jednorazowych „fajerwerków”, co nierzadko wynika z faktu, że w danym momencie znalazły się fundusze na dofinansowanie określonego działania, lub co gorsza – że poszczególne inicjatywy i powstające NGOsy „pisane są” pod konkretne ogłoszenia konkursowe. Jednym z przykładów może być powołane w Cieszynie i Czeskim Cieszynie Porozumienie Lewicy Cieszyńskiej, do którego przystąpiły partie lewicowe z obu stron miasta. „Na konferencję, na której ogłoszono powołanie tego politycznego tworu, ochoczo przybyli znani polscy i czescy parlamentarzyści. Wygłosili pełne frazesów zdania o potrzebie polsko-czeskiego porozumienia i współpracy. Tymczasem polityczny twór właśnie dogorywa na naszych oczach, bo lokalne struktury partii nie są zainteresowane jego trwaniem” (Grzesiczak 2014: 41). Z jednej strony mamy do czynienia zatem z instytucjami w szerokim tego słowa znaczeniu, czyli głęboko zakorzenionymi w strukturze społecznej, rozumiejącymi lokalną tożsamość i umiejącymi dobrze wykorzystać oraz wzmocnić kapitał kulturowy, z drugiej strony – obserwuje się zjawisko koniunkturalnego (re)definiowania swojej tożsamości, misji i celów działania pod konkretne, finansowane z różnych źródeł projekty.

Po trzecie, w przypadku wieloletnich i niewątpliwie bardzo cennych inicjatyw, które coraz bardziej pozytywnie rezonują w obu krajach, stając się marką samą w sobie, nierzadko brakuje odpowiedniej strategii marketingowej i platformy promocyjnej w postaci na bieżąco administrowanej strony internetowej, umożliwiającej zapoznanie się z dorobkiem np. Przeglądu Filmowego „Kino na Granicy” czy Festiwalu Teatralnego „Na Granicy”/”Bez granic”, ale także z treściami, które współtworzą tożsamość tego wydarzenia. Ponadto dziwić musi brak czeskojęzycznej strony w przypadku inicjatyw polsko-czeskich. Ewidentnie brakuje we wspomnianych wcześniej przypadkach umiejętności, ale przede wszystkim woli zarządzania marką wypracowaną nierzadko na zasadzie spontanicznych, ale cyklicznych i instytucjonalizujących się akcji. Innymi słowy – zwłaszcza takie polsko-czeskie, czy szerzej – środkowoeuropejskie przedsięwzięcia z dziedziny kultury jak omówione wcześniej festiwale – filmowy czy teatralny, mają w sobie na tyle duży potencjał, by w zdecydowanie szerszym zakresie wykorzystać go w dziedzinie dyplomacji publicznej obu państw. Dziwić musi w tym kontekście pewna niefrasobliwość lub obojętność organizatorów na kwestię zagospodarowania i zdyskontowania pokaznego dorobku obydwu festiwali (przeглядów). I bynajmniej nie chodzi o ich „komercjalizację”, ale o realizację celów, które inicjatorzy tychże akcji deklarowali u ich zarania.

Po czwarte, władze samorządowe obu miast, swoją uwagę poświęcają przede wszystkim inwestycjom infrastrukturalnym, mającym na celu reintegrację obu miast i uczynienie z transgranicznego cieszyńskiego duopolis miejsca spotkania i dialogu nie tylko

mieszkańców, ale także turystów odwiedzających to miejsce. Jednocześnie w mniejszym lub większym zakresie wspierają one finansowo i organizacyjnie działalność organizacji pozarządowych, której celem jest, najogólniej ujmując, wzajemne poznanie się Polaków i Czechów oraz zachęcanie do codziennej współpracy. Można jednak odnieść wrażenie, że o ile w kwestii inwestycji infrastrukturalnych można mówić o planowaniu długofalowym, o tyle w kwestii inwestycji w „transgraniczny kapitał ludzki” panuje przypadkowość i brak długoletniej wizji. Nie wiadomo, jaką wizję rozwoju społeczno-kulturowego mają władze obydwu miast, w jakie sektory życia społecznego zamierzają długofalowo inwestować.

Po piąte, zdaje się, że zdecydowana większość transgranicznych inicjatyw z zakresu dyplomacji publicznej i obywatelskiej, jakkolwiek posiadająca charakter instytucji społecznej (utrwalonych w czasie norm, wartości, sposobów zachowania, realizowanych celów itd.), w dużej mierze opiera się na liderach lokalnej społeczności, na ich charyzmacie lub publicznej rozpoznawalności. Zasadne pozostaje wobec tego pytanie, czy bez ich udziału możliwe byłoby kontynuowanie zapoczątkowanych przez nich dzieł, czy wykształcili oni swoich potencjalnych następców rozumiejących ideę dyplomacji publicznej.

Po szóste, na bazie dotychczasowych refleksji wypada nie tyle sformułować wnioski, ile zadać pytania. A mianowicie: (a) czy mając na względzie duży kapitał (potencjał) społeczno-kulturowy i rozpoznawalność Cieszyna jako miasta polsko-czeskiego (oraz śląskiego), władze państwowe sformułowały średnio- i długoterminową strategię zarządzania marką miasta, wpisując ją w całości w strategii dyplomacji publicznej państwa? Czy z obu stron (polskiej, czeskiej) istnieje wola utworzenia z cieszyńskiego duopolis „bramy” czy „pomostu” w bilateralnych stosunkach na różnych poziomach społeczno-politycznej i ekonomicznej aktywności (centralnym, regionalnym, lokalnym)? (b) Czy władze samorządowe odpowiednio precyzyjnie komunikowały (począwszy od 1989 roku) władzom państwowym (centralnym, wojewódzkim) swoją wizję rozwoju wizerunku miasta oraz koncepcje jej realizacji? Czy takową wizję – co najistotniejsze – w ogóle miały? (c) Czy między władzami samorządowymi i innymi lokalnymi podmiotami z obu stron Olzy istnieje konsensus co do średnio- i długookresowej współpracy w zakresie dyplomacji publicznej i czy potrafią one efekt dobrej współpracy w tym zakresie przełożyć na budowanie swojego wizerunku nie tylko na zewnątrz (wobec innego państwa), ale także do wewnątrz (pod adresem władz państwowych, lokalnej społeczności)? (d) Czy wypracowano odpowiednie metody i narzędzia ewaluacji projektów z zakresu dyplomacji publicznej tak, aby ograniczać przypadki jednorazowych akcji – kosztochłonne i nie przynoszących oczekiwanych skutków w postaci budowy marki państwa.

Literatura

AK. (2013). Upamiętniono cieszyńskie tramwaje. Pobrano 02.04.2014, z: <http://gazetacodzienna.pl/arttykul/turystyka/upamietniono-cieszynskie-tramwaje>.

Český statistický úřad (2003). Krajská reprezentace Ostrava, Sčítání lidu, domů a bytů 2001, okres Karviná, Moravskoslezský kraj. Ostrava.

Český statistický úřad (2012). Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011 Moravskoslezský kraj. Praha.

Cowan, G., Arsenault, A. (2008). Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration. The Three Layers of Public Diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, t. 616, s. 10-30.

d. (1991). Po wielkim czekaniu mały ruch. *Głos Ziemi Cieszyńskiej*, nr 8.

- Durka, B., (1986). *Sąsiedzka współpraca PRL-CSRS*. Warszawa: KAW.
- Eberhardt, P. (1996). *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gil, M. (2009). Szkic do historii Przeglądu Filmowego „Kino na Granicy”. W: M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*. Bielsko-Biała: WŚBiF, s. 85-93.
- Grzesiczak, Ł. (2014). Czy Cieszyn zrasta się na nowo? *Fabryka Silesia, nr 1*, s. 39-41.
- GUS (2012) Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu. Pobrano 02.04.2014, z: http://www.stat.gov.pl/gus/8185_PLK_HTML.htm.
- Havliček, B. (1970). Minulost a přítomnost Českého Těšína v hlavních obrysech. *Těšínsko, nr 4*, s. 5-7.
- Jańczak, J. (2012). Integracja europejska w mikroperspektywie. Graniczne miasta bliźniacze w Europie Zachodniej i Środkowo-Wschodniej. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne, nr 4*, s. 27-45.
- Jańczak, J. (2013). Integracja i dezintegracja w Europie Środkowej. Graniczne miasta bliźniacze jako laboratoria współpracy transgranicznej. *Rocznik Integracji Europejskiej, nr 7*, s. 265-279.
- Joenniemi, P., Sergunin, A. (2009). When two aspire to become one: City-twinning in Northern Europe. *DIIS Working Paper, nr 21*.
- Kaczmarczyk, A. (2013). Transgraniczny Parlament Młodzieży szansą na współtworzenie miasta i dialog międzypokoleniowy. Pobrano 02.04.2014, z: <http://gazetacodzienna.pl/artykul/polityka/transgraniczny-parlament-mlodziezy-szansa-na-wspotworzenie-miasta-i-dialog-miedzypokoleniowy>.
- Kaute, M., Okrzesik, J. (2009). Wstęp. W: M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*. Bielsko-Biała: WŚBiF, s. 7-9.
- Komornicki, T. (1999). *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990-1996*. Warszawa: Wydawnictwo IGI PAN.
- Kuča, K. (red.). (1996). *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl*. Praga: Libri.
- Landwehr von Pragenau, M. (1976). *Geschichte der Stadt Teschen*. Würzburg: Walter Kuhn.
- Leonard, M., Stead, C., Smewing, C. (2002). *Public diplomacy*. London: Foreign Policy Centre.
- mark. (1991). Pękła „żelazna kurtyna”. *Głos Ziemi Cieszyńskiej, nr 22*.
- Melissen, J. (2005). *Wielding soft power: the new public diplomacy*. Haga: Netherlands Institute of International Relations „Clingendael”. Pobrano 02.04.2014, z: http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/Clingendael_20050500_cdsp_paper_diplomacy_2_melissen.pdf.
- Mielczarek-Żejmo, A. (2005). Kilka uwag na temat granicy jako kategorii teoretycznej we współczesnej socjologii. W: Ż. Leszkowicz-Baczyńska (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Nowe pogranicza*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, s. 117-125.
- Nye, J.S. (2007). *Soft power: jak osiągnąć sukces w polityce światowej*. Warszawa: WAI P.
- Okrzesik, J. (2009). Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej. W: M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*. Bielsko-Biała: WŚBiF, s. 41-52.
- Okrzesik, J., Stecyk, K. (2009). Dyplomacja publiczna i dyplomacja obywatelska w stosunkach międzynarodowych. W: M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*. Bielsko-Biała: WŚBiF, s. 13-39.

- Owczarzy, W. (2008). Mosty przez Olzę. *Zwrot*, nr 2, s. 40-41.
- Pałka, E. (2007). *Śląski Kościół Ewangelicki Augsburskiego Wyznania na Zaolziu. Od polskiej organizacji religijnej do Kościoła czeskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pindór, M. (2009). Od przestrzeni absurdu do przestrzeni wolności. XX lat Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego „Na Granicy”/”Bez granic”. W: M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*. Bielsko-Biała: WSBiF, s. 73-84.
- Pitronová, B. (1973). Obyvatelstvo Českého Těšína do druhé světové války. W: A. Grobelny, B. Čepelak (red.), *Český Těšín, 50 let městem*. Ostrava, s. 74-83.
- Rusek, H. (2002). *Religia i polskość na Zaolziu*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Signitzer, B., Coombs, T. (1992). Public relations and public diplomacy: Conceptual convergence. *Public Relations Review*, nr 2, s. 137-142.
- Snow, N., Taylor, P.M. (red.) (2008). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Nowy Jork i Londyn: Routledge.
- Spyra, J. (2000). Kávárna Avion a její předchůdci. *Těšínsko*, nr 2, s. 22-27.
- Szalbot, M. (2011). Społeczno-kulturowa specyfika przygranicznych miast podwójnych Europy jako problem badawczy. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, t. 11, s. 141-152.
- Waliszewska, A. (2010). Sekret popularności cieszyńskiej kanapki. Pobrano 02.04.2014, z: http://www.tvs.pl/26907,sekret_popularnosc_cieszynskiej_kanapki.html.
- Zahradnik, S. (1997). Nástin historického vývoje. W: K.D. Kadłubiec i in.(red.), *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice*. Ostrava: Wyd. Uniwersytetu w Ostrawie, s. 10-42.
- Zahradnik, S., Ryczkowski, M. (1992). *Korzenie Zaolzia*. Warszawa-Praga-Trzynieć: Wydawnictwo DiG.
- Zahradnik, S. (1991). *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880-1991*. Trzynieć: HT.
- Ziętek, A. (2010). Dyplomacja publiczna Polski. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio K*, nr 1, s. 65-83.